

KONDOR PÉTER JÁNOS

AZ IDŐSZERKEZET MINT FOLYAMAT

(Idő a *Fekete kolostorban*)„Most látom, hogy sorsom már készen volt bennem, csak nem
értettem a nyelvét.”¹

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a *Fekete kolostor* azon művek sorába tartozik, amelyeknek rendszerező, leíró igényű elemzése előbb-utóbb implikálja az olyan fundamentális irodalomelméleti, illetve műfajelméleti kérdésfeltevéseket, miszerint: „Mi a regény?”; „Mi az életrajz?”; „Mi a fikció?”; sőt, „Mi az, hogy irodalom?”

Vajon mi az oka annak, hogy Kuncz Aladár műve ilyen nagyságrendű kérdésekkel szembesíti elemzőjét?

A következőkben egy elbeszélésmodell felállításával – a *Fekete kolostor* időszerve-tének új összefüggését nyújtva – próbáljuk megválaszolni e kérdést.

Hogy a mű időszervezetét narratológiai fogalmak segítségével kísérelhessük meg bemutatni, mindenekelőtt a recepciót lesz tanulságos áttekintenünk, különös hangsúlyt fektetve azokra a kritikus csomópontokra, amelyeket egy modellalkotásnál szem előtt kell tartanunk.

A recepció e kritikus csomópontjai egyfelől a *valóság–fikció szembenállás* és az avval szorosan összefonódó *műfaji behatárolás* problémaköröként, másfelől a *Fekete kolostor* elemző *interpretációjának módszertani problémájaként* adódnak.

Már a kortárs kritikusok és íróbarátok: Babits, Kosztolányi, Schöpfung, Németh Andor³ reflexióiban centrumba került a szépírói megalkotottság és a dokumentumszerűség feszültsége, amely a *Fekete kolostor* értelmezőit azóta is kihívás elé állítja.

„Egyesek hadinaplónak fogják nevezni ezt a könyvet, mások emlékiratnak – írja Kosztolányi. – Nyersanyaga az, ami megtörtént, durva, vaskos s mint minden nagy mű nyersanyaga, fölöttébb hasonlít a ponyvához. [...] Valóban költészet, alkotás ez a munka. Regény is abban az ősi értelemben, hogy kalandos, regényes történetet ad elő.”⁴ De „Mi is ez a könyv? – teszi fel a kérdést Járosi Andor. – Regény? Alcíme: feljegyzések a francia internáltságból. Minden sora megtörtént valóság, szereplői saját nevükön szere-

¹ A Kuncz Aladártól származó idézetet Ablonczy László esszéjéből vettem át: „Laczkó Gézához írott, csak a címzett Kuncz-tanulmányában idézett, töredékes levelében a Noirmoutier-ben szenvedő barát szinte Ady versének üzenetét ismételte: »Most látom, hogy sorsom már készen volt bennem, csak nem értettem a nyelvét.« (1916. március 10.)” ABLONCZY László, „... sokkal nagyobb fájdalomba”: *Tűnődések a Fekete kolostorban*, Hítel, 2002/2, 76.

² SCHÖPFLIN Aladár, *Fekete kolostor*, Nyugat, 1931, I, 823–825.

³ NÉMETH Andor, *Emlékezés Kuncz Aladárról*, Nyugat, 1931, II, 48–53.

⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Fekete kolostor: Kuncz Aladárról és könyvéről*, Nyugat, 1931, I, 819–823.

pelnek; s közülük eggyel-kettővel találkoztunk is. Mindakettő. Igaz, hogy megtörtént események, szinte naplószerű feljegyzések sorozata [...], de regény művészi kompozíciójánál fogva.”⁵ „Mi ez a mű? – firtatja Reményik Sándor is. – »Wahrheit und Dichtung?...«”⁶

A mű recepciótörténetében a kortársak értelmezései közül végül Babits vélekedése válik meghatározóvá a műfajiság tekintetében: „A *Fekete kolostor* – írja Babits – igazán megrázó eseményeket beszél el; de ezt a regényszerű feszültséget, amivel leláncol, azt az érdekességet, amivel mindig továbbragad, azt a mély hatást, amit maga után hagy, csak részben lehet ezeknek tulajdonítani. Nagy részben a művészi megalkotásnak kell tulajdonítani, amelynél fogva Kuncz Aladár műve magasan kiemelkedik a háborús riportkönyvek dokumentum-sorából, s a legmélyebb értelemben vett regényirodalomhoz csatlakozik.”⁷

Harminc esztendővel az első kiadást követően Bóka László Babits elemzésére támaszkodva már kategorikusan kijelenti, hogy a *Fekete kolostor* regény.⁸ Azon belül is *én-regény*, illetve *kollektív regény*. „A *Fekete kolostor* azonban műfajilag nemcsak egyesítése az én- és a kollektív regénynek – reflektál Jancsó Elemér Bóka megállapítására –, hanem egyúttal emlékirat is. E mű egykori és későbbi elemzői nem vették észre – írja Jancsó –, hogy a *Fekete kolostor* műfajilag a napló- és emlékirat-irodalom hagyományainak a folytatója és művészi továbbfejlesztője.”⁹

Pomogáts Béla Kuncz Aladárrol szóló monográfiájában szintén „az emlékirat-műfaj huszadik századi klasszikus műveihöz”¹⁰ sorolja a *Fekete kolostort*, továbbá kifejti, hogy azért olvashatták sokan regényként, mert a mű „...dokumentumszintjéről a művészi alkotás szintjére emelkedik”, s azt hiába minősítette Babits vagy vallotta maga a szerző is regénynek,¹¹ „Kuncz műve [...] mégsem regény”, mivel „Nem a regény, hanem az emlékirat technikájával dolgozik.”¹²

Ács Margit 1975-ös, *A Fekete kolostor regény-rétegei*¹³ című tanulmánya már a recepció tanulságait összegző, egyeztető igénnyel állapítja meg, hogy a „regény” „...újabb méltatói és tanulmányozói [...] művészien megkomponált, regényes emlékiratként írnak

⁵ JÁROSI Andor, *Kuncz Aladár: Fekete kolostor*, Páztortúz, 1931, 310.

⁶ REMÉNYIK Sándor, *Fekete kolostor: Gondolatforgácsok Kuncz Aladár művéről*, Napkelet, 1931, 838.

⁷ BABITS Mihály, *Fekete kolostor*, Erdélyi Helikon, 1931, 419–421.

⁸ „Babits »olyan mint«-je, »mintha olyan«-ja még óvatosan kerülgeti a műfaji meghatározást, melyet pedig ma már nyugodtan kimondhatunk: a *Fekete kolostor* a két világháború közötti magyar irodalom egyik legjelentősebb regénye, nem olyan, mint egy jó és nagy regény, hanem: jó és nagy regény.” KUNCZ Aladár, *Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internáltságból*, tan. BÓKA László, Bp., Szépirodalmi, 1963, 18.

⁹ KUNCZ Aladár, *Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internáltságból*, tan. JANCÓSÓ Elemér, Kolozsvár, Dacia, 1973, 26.

¹⁰ POMOGÁTS Béla, *Kuncz Aladár*, Kolozsvár–Bukarest, Kriterion, 2001², 205.

¹¹ Kuncz Aladár írja Zádory Oszkárnak címzett (1931. február 3.) levelében: „...nagyobb könyvet írok, mondjuk regény formában, bár mindaz, ami benne lesz, színvalóság, közös francia internáltságunkról.” KUNCZ Aladár, *Levelek 1907–1931*, kiad. MÁTHÉ-SZABÓ Magda (JANCÓSÓ Elemérné), jegyz. JUHÁSZ András, Bukarest, Kriterion, 1982, 117.

¹² POMOGÁTS, i. m., 213.

¹³ KUNCZ Aladár, *Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internáltságból*, tan. ÁCS Margit, Bp., Szépirodalmi, 1975, 611–653.

a műről; csak annyi különbséggel, hogy van, aki a regény jellegét hangsúlyozza, mint Bóka László [...], van, aki a hagyományos emlékirat-irodalom folytatását látja benne, mint Jancsó Elemér, [...] s Pomogáts [...] mindehhez hozzáfűzi – írja Ács –, hogy Kuncz ifjúkorában, Thökölyről szóló tanulmánya kedvéért igen alaposan foglalkozott a tizenhetedik, tizennyolcadik század francia emlékiróiival is.”¹⁴ A *Fekete kolostor* regényszerűsége látszik a legbiztosabb pontnak a műfajiság tekintetében, ezért Ács Margit a mű „regényességére” vonatkozó megfigyeléseit regény-rétegekbe sorolja. Sorrendben: [1.] én-regény; [2.] kollektív regény; [3.] a modern életérzés regénye; [4.] az internacionalizmus regénye; [5.] a hazafiság regénye; [6.] a tárgyilagosság regénye; [7.] és a következő évtized regénye. Nem könnyű a *Fekete kolostor* bármiféle rendszerbe állításának nehézségein az sem, ha pusztán a regény műfaja felől közelítjük meg, hiszen a regényként való tematikai behatárolása is meglehetősen bonyodalmas vállalkozás, ahogyan azt az imént elsorolt hét szempontból álló, sokoldalú megközelíthetősége is tanúsítja. Ugyancsak figyelemre méltó mozzanata Ács Margit elemzésének, hogy a regényrétegeket a *Fekete kolostorban* mint dokumentumkönyvben keresi, s nem mint regényben: „...egy dokumentumkönyvben kell megkeresnünk azokat a rétegeket – írja az elemző –, amelyek az alkotás folyamatában szinte észrevétlenül, esetleg az író szándékaitól függetlenül – »regénnyé« lényegültek át, pusztán azáltal, hogy irodalommal, filozófiával telített, tehetséges művész volt az, aki a papíron újraélte emlékeit.”¹⁵

Úgy vélem, a bemutatott érvelések kielégítően bizonyítják, hogy ha a *Fekete kolostorhoz* mint regényhez közelítünk, akkor az emlékiratszerűség elemei, jelenségei kerülnek előtérbe, fordított esetben pedig, amikor emlékiratként, a dokumentumszerűségét előtérbe helyezve vizsgáljuk a szöveget, hamarosan számot kell vetnünk irodalmi jellegzetességeinek határozottan érzékelhető, azonban igen nehezen strukturálható nyomaival.

A *Fekete kolostor* szerkezetét vizsgálva tovább bonyolódnak a már amúgy is összetett elemzői nehézségek. A mű szerkezeti szétartására, pontosabban annak rejtélyességére már Babits is rámutatott,¹⁶ aminek figyelembevételével Bóka két epizódot „gyűjtőpont”-ként határozott meg az időszerkezetben;¹⁷ Pomogáts Béla ezt egy harmadik gyűjtőpont közbeiktatásával egészíti ki.¹⁸

¹⁴ Uo., 613.

¹⁵ Uo.

¹⁶ „Nem különösebben »megkomponált« mű [...] kompozíciója belsőbb és titkosabb. Valahogy a lelki és hangulati rajz pilléreire épül, mely mindvégig egységes, rendkívül árnyalt és emelkedő. Az események csak külső tagozódást adnak. Változatos kalandokról nem lehet beszélni, ami történik, inkább sivár és egyhangú, de alkalmas arra, hogy az emberi lelket kegyetlenül megmeztelenítse, rejtett, megborzone, csúf vagy felséges mélyeit kitarja.” BABITS, *i. m.*, 420.

¹⁷ Az első „gyűjtőpont” Guillaume őrmester epizódja a VI. fejezetben, a második a foglyok Ile d’Yeu-i sétányának története a XVII. (A „*Fekete Barát*”) fejezetben. Bóka interpretációjában a két gyűjtőpont úgy kapcsolható össze, hogy Guillaume őrmesternek a katonai adminisztráció szigorával szemben felmutatott emberesség, humanizmusa irányt mutat a szerző/elbeszélő számára ahhoz, hogy közösségi emberré válhasson, amelynek bekövetkeztéről A „*Fekete Barát*” fejezete tudósít. Lásd BÓKA, *i. m.*, 26.

¹⁸ A XII. (1915 karácsonyhava) fejezetről van szó, amelyben „Kuncz leszámol régi egyéniségével [...] egy életforma bukásáról, az író átalakulásáról olvasunk. A tragikus tapasztalatok között szétfoszlik az egyéniség kultusza, s Kuncznak valami más eszmét kell keresnie. Ez az új ideál fénylik fel a regény harmadik gyűjtőpont-

Görömbei András a gyűjtőpontok meghatározásával szemben hívja fel a figyelmet a regénystruktúra instabilitására. Mint írja: „A *Fekete kolostor* elemzői és méltatói általában kiemelték önállóul nagy jeleneteket, jellegzetes pilléreket a regényből, s ezeknek az értelmezésben nagy jelentőséget tulajdonítottak. Az azonban, hogy ezek közül egy-kettő mindenkinél visszatér, más jelenetek viszont szerzőnként változnak, arra is rávilágít, hogy nem feltétlenül diktálja a mű belső struktúrája néhány pillér kiszigetelését.”¹⁹

Görömbei András megfigyelése arra a jelenségre világít rá, hogy amilyen regénystruktúra, illetve irodalom- vagy műfaj történeti séma szerint olvassuk a szöveget, annak megfelelően kerülnek előtérbe a mű bizonyos fejezetei vagy epizódjai, így eltérő hangsúlyokkal, fókuszálással, „gyűjtőpontok megállapításával” egymással akár teljesen el-
lenkező tematikájú regényként is olvasható a *Fekete kolostor*.

Meghatározó módszertani jelensége még csaknem a recepció egészének, hogy a mű irodalomtörténet-írás által rekonstruált keletkezéstörténete vagy magának a szerzőnek nem a mű szövegéből származtatott élettörténete, például a barátok visszaemlékezései, továbbá egyéb, Kuncz Aladár személyéhez köthető dokumentumok (levelek, cikkek, tudományos publikációk) minduntalan bevonódnak a *Fekete kolostor* értelmezésébe.²⁰

Ebben az összefüggésben tehát két módszertani megközelítés kínálkozik.

Az első, hogy (1.) a mű interpretációjába bevonjuk magának a szerzőnek nem a mű szövegéből származtatott élettörténetét, életrajzát, a barátok, fogolytársak visszaemlékezéseit és a Kuncz Aladár személyéhez köthető dokumentumokat. A második pedig, hogy (2.) a *Fekete kolostor* interpretációját „belülről”, magából a műből, annak szövegéből próbáljuk elvégezni.

Válasszuk az utóbbit, mivel a recepció tanulmányozása során beláthattuk, hogy amennyire produktívan működik az első módszertani megközelítés az értelmezés elején, annyira kilátástalanná bonyolítja azt a későbbiekben. A második (2.) módszertani megközelítés azonban csak akkor válik jogossá (kiválaszthatóvá), ha a *Fekete kolostor* műfajiságának kérdését (egyelőre) zárójelbe tesszük, felfüggesztve egyúttal a mű *fikcionális-referenciális*²¹ kétosztatúságából adódó dilemmákat. (E zárójelezés nélkül voltaképpen

jában” (POMOGÁTS, i. m., 217), amely A „*Fekete Barát*” fejezete, tehát Pomogátsnál is az én „kollektivizálódásával” tetőzik a *Fekete kolostor*.

¹⁹ GÖRÖMBEI András, *A Fekete kolostor*, Újhold Évkönyv, 1987/2, 275.

²⁰ Szemléltessük a jelenséget egy Ács Margit elemzéséből származó példával: „A *Fekete kolostor* elején szemléletes pillanatfelvételen örökíti meg az író önmagát: »Kávéházban ültem, olvastam. Szememen monokli, előttem abszintes pohár.« Egy másik pillanatfelvételt Laczkó Géza exponált a hazaérkezőről: »1919-ben, kinőttujjú kabátban, foszló kézelőjű ingben, gyűrötten, gondozatlanul, nikotintól sárga ujjakkal, tétovázó járással érkezett meg a Lövház utcába. A keze remegett, tekintete zavaros volt, szeme vérrel aláfutott, arca ványadt.« A két pillanatfelvétel között feszül ki a *Fekete kolostornak* mint én-regénynek az íve.” (ÁCS, i. m., 614.) Látható, hogy az „én-regény ívének” kiindulópontja a *Fekete kolostor* egyik szöveghelye, míg végpontja a Laczkó Géza visszaemlékezéséből származó idézet.

²¹ Izgalmas adalékul szolgálhat a kérdéshez LŐRINCZI László könyve (*Utazás a Fekete kolostorhoz: Irodalomtörténeti riport*, Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 2005²), amely fényt derít a *Fekete kolostor* számos tényszerűnek tűnő, ám a kutatások során mégis fikciónak bizonyuló elemére.

nem is választható el egymástól a két módszertan.) Ezért elemzésünk *narratív szövegként* fogja vizsgálni a *Fekete kolostort*.²²

Az időszerkezet vizsgálatához elsősorban Gérard Genette narratív lendületekről szóló elméletéből érdemes kiindulnunk.²³ Kényes műveletnek nevezi Genette „egy elbeszélés időtartamát összevetni az elbeszélés által elmondott történet időtartamával”, mivel az előbbi kizárólag a történet elolvasásához szükséges idővel azonosítható, amely – természetesen – nem lehet referenciapont, hiszen az a mindenkor olvasónak és az olvasás aktuális körülményeinek függvénye.²⁴ Ahhoz azonban éppen elég megbízható módszer, hogy makroszintű tendenciákat állapítsunk meg az elbeszélés izokroniájának leírásával, mert az „úgy is vizsgálható, mint egy inga, vagyis nem viszonyításokkal élve, összehasonlítva az elbeszélésnek és az általa elbeszélte történetnek az időtartamát, hanem valamilyen abszolút és autonóm módon, mintegy *sebességkonstansként*. Sebesség alatt egy időbeli és egy térbeli tényező arányát értjük (a métert másodpercenként, a másodpercet méterenként): ennek megfelelően az elbeszélés sebességét egy időtartamnak, a történet másodpercben, percben, órákban, napokban, hónapokban, években mérhető időtartamának, valamint egy hosszúságnak, a történet sorokban és oldalakban mérhető hosszának aránya adja.”²⁵

A narratív lendület négy alapvető tempója az *ellipszis* és a (leíró) *szünet* mint a két véglet, a két közbülső tempó pedig a *jelenet* és a *kivonat*.

Az *ellipszis* lényegét tekintve kihagyás, illetve ugrás a történetben, amely temporális értelemben lehet *meghatározott* (számszerűsített) illetve *meghatározatlan* időtartam (nem számszerűsített), formailag pedig *explicit* vagy *implicit* (kikövetkeztethető), továbbá *hipotetikus* (lokalizálhatatlan) is.²⁶

A (leíró) *szünet*ben az elbeszélés ideje halad, ugyanakkor az elbeszélte történet ideje áll, azonban – mint arra Genette rámutat *Az eltűnt idő nyomában* kapcsán – előfordulhat, hogy a „kontempláció valójában nagyon is aktív, és magában foglal »egy egész történetet«. Ez az a történet, amit a prousti leírás elmond.”²⁷

A *kivonat* közbülső tempójában az elbeszélés viszonylag rövid időtartamára az elbeszélte idő tartamának többszöröse jut, amely rendszerint „az élet több napjának, hónapjá-

²² Mivel Kuncz Aladár műve „hamis színekben tünteti fel a magyarországi proletárforradalmat és a Tanácsköztársaságot” (SÓNI Pál, *A romániai magyar irodalom története*, Bukarest, Ed. Didact. și Ped., 1969, 50), annak II. világháború utáni kiadásait durván megcsonkították. (Ugyanígy járt – természetesen más megfontolások miatt – a *Fekete kolostor* 1937-es francia kiadása is.) Sajnálatos tény, hogy a könyv rendszerváltás utáni kiadásai továbbra is a megcsonkított változatot vették az újabb kiadások alapjául. Ezért a mű elemzéséhez egy 1931-es kiadás szövegét használjuk, amelyre minden további hivatkozás vonatkozik: KUNCZ ALADÁR, *Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internáltságból*, Kolozsvár–Bp., Erdélyi Szépművészeti Céh–Athenaeum, 1931². (A továbbiakban az Fk. rövidítést követő szám ennek a kiadásnak a lapszámait jelöli.)

²³ GÉRARD GENETTE, *Az elbeszélő diszkurzus = Az irodalom elméletei I*, szerk. THOMKA BEÁTA, ford. LOVAS EDIT, SEPEGHY BOLDIZSÁR, Pécs, Jelenkor, 1996, 61–99.

²⁴ *Uo.*, 68.

²⁵ *Uo.*, 69–70.

²⁶ *Uo.*, 91–95.

²⁷ *Uo.*, 83–87.

nak, évének néhány szakasznyi vagy oldalnyi elbeszélése, az akciók és a párbeszéddek részletezése nélkül.”²⁸

Különleges hangsúllyal tárgyalja a szerző a *jelenet* narratív lendületi kategóriáját (amelyben az elbeszélés ideje és az elbeszélte történet ideje, pontosabban azok tartama [„hozzávetőleg”] korrelál), hiszen „a prousti narratív szöveg egésze meghatározható *jelenetként*”,²⁹ s mert „a prousti jelenet [...] a regényben a »temporális« középpont szerepét tölti be.”³⁰

A tempó ezen alapkategóriáival úgy érzékeltethető az adott történet anizokrón ritmusa, hogy a narratív egységek elhatárolását követően „megközelítőleg világos és koherens belső kronológiát kell felállítanunk a rájuk vonatkozó történeti idő méréséhez.”³¹ A *Fekete kolostor* kronológiája áttekinthetően összeállítható a mű fejezetegységei alapján, amelyekből megállapítható, hogy a mű elbeszélte idejének tartama (hozzávetőleg másfél hónap híján) öt esztendő.³² Ha a fejezeteket egyben narratív egységeknek is tekintjük, kiszámolhatjuk az elbeszélésnek a mű egészének (kronologikus) idejére vetített átlagsebességét (3,2 nap/oldal), és összevethetjük azt – amint az 1. diagramon látható – a fejezetek (mint narratív egységek) relatív sebességével.

²⁸ Uo., 79.

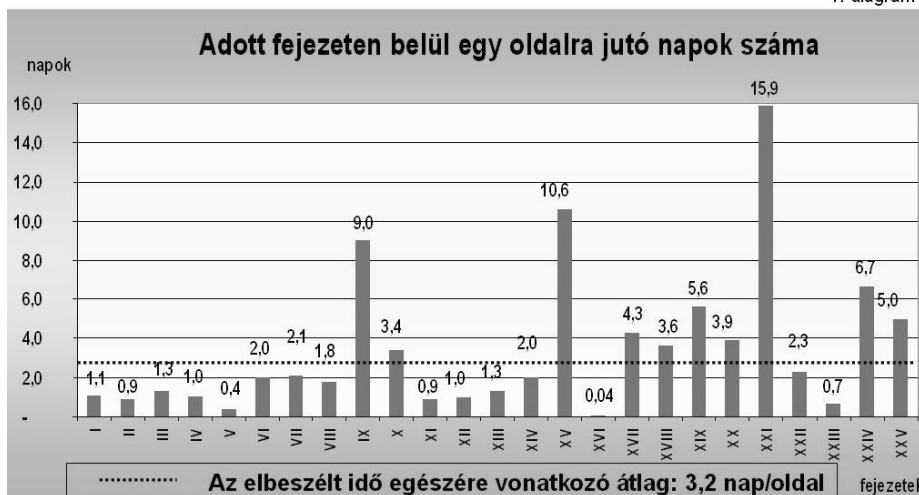
²⁹ Uo., 95.

³⁰ Uo., 97.

³¹ Uo., 70–71.

³² I. *Utolsó napok Párizsban* (1914 nyara, a világháború kitörését [hadüzenet Szerbiának július 28-án] megelőző néhány hét – 1914. augusztus 14. éjjel); II. *Perigueux-i karantén* (1914. augusztus 15. reggel – 1914. október 3. [kora hajnali órák]); III. *A szigetbörtön* (1914. október 3. – 1914 októberének vége); IV. *A 6-os lakói* (1914 októberének vége – 1914 novemberének vége); V. *Az első temetés* (1914 novemberének vége); VI. *Karácsonyest Noirmoutierban* (1914. december első hete – 1914. december 24. [éjféli]); VII. *Az új adminisztrátor uralma* (1915 januárjának közepe – 1915 februárjának közepe); VIII. *Tavas* (1915 áprilisa); IX. *Nyári idillek* (1915 áprilisa – 1915 októberének eleje); X. *A foglyok kutyája* (1915. október [érintve a novemberi hónapot]); XI. *Börtön a börtönben* (1915 novembere); XII. *1915 Karácsonyhava* (1915 decembere); XIII. *A gyász* (1916. január 10. – 1916 januárjának vége); XIV. *A menekülés útjai* (1916 januárjának vége – 1916. március 1.); XV. *Utolsó hónapok Noirmoutierban* (1916. március 2. – 1916 augusztusának vége); XVI. *Az Ile D'yeu-i citadella* (1916 augusztusának vége); XVII. *A „Fekete Barát”* (1916 augusztusának vége – 1916 decemberének vége); XVIII. *A kulisszák mögöl* (1916 karácsonyeste – 1917 márciusának vége); XIX. *Egyszerű öröme* (1917 márciusának vége – 1917 szeptemberének vége); XX. *Fenyegető örvények* (1917 szeptemberének vége – 1917. december 31. [pontosan éjféli]); XXI. *Páriák lázadása* (1917. december 31. – 1918 szeptemberének vége); XXII. *Az összeomlás* (1918. november 10. este [vagy november 11. délelőtt] – 1918 decemberének második fele); XXIII. *Haláltánc Ile D'yeu-n* (1918 decemberének második fele – 1918 szilveszteréjszakája [pontosan éjféli]); XXIV. *Koporsók vére* (1919 januárja – 1919 márciusának eleje); XXV. *A szabadulás híre* (1919 áprilisának eleje – 1919 májusának vége [vagy június eleje]).

1. diagram

A diagramon alapuló megfigyelések azonban nem adhatnak okot semmiféle messze-
menő következtetés levonására. Egyfelől azért nem, mivel a fejezetek csak a mű mak-
roszkopikus szintjén nyújtják kézenfekvő lehetőségként a *Fekete kolostor* narratív egy-
ségeit, másfelől pedig, még ha „nagyvonalúan” el is fogadjuk a mű fejezeteit narratív
egységekként, akkor is egyenként kellene vizsgálnunk valamennyi fejezetnek az „önide-
jéhez” viszonyított narratív lendületváltozásait. Ellentétben Proust – Genette által vizs-
gált – *Az eltűnt idő nyomában* című regényével, a *Fekete kolostor*ban szinte valamennyi
narratív lendületi kategória néha fejezetenként is előfordul, ezért a lendületváltozások az
egyes fejezeteken belül is számottevőek.³³ Ez a probléma irányít bennünket a mű legki-
hívóbb elemzési nehézségéhez, a *Fekete kolostor* narratív szegmentálásának kérdéséhez.

Hogy a narratív egységek elkülönítésére hatással van az elemzői nézőpont, arra már
Genette is utal *Az eltűnt idő nyomában* narratív egységeinek kapcsán, megjegyezve,
hogy a felosztást „hosszabb mérlegelés nélkül” végezte el, és – mint írja – „némelyik
egységnek saját elképzelésem alapján adtam nevet, tisztán jelzésszerűen.”³⁴

Az egyéni értelmezés elkerülhetetlen hangsúlyadásait a már korábban idézett Göröm-
bei András is észrevételezte, aki a jelenségre mint az egyes jelenetek *elemzői kiszívetelé-
sére* hívta fel a figyelmet.

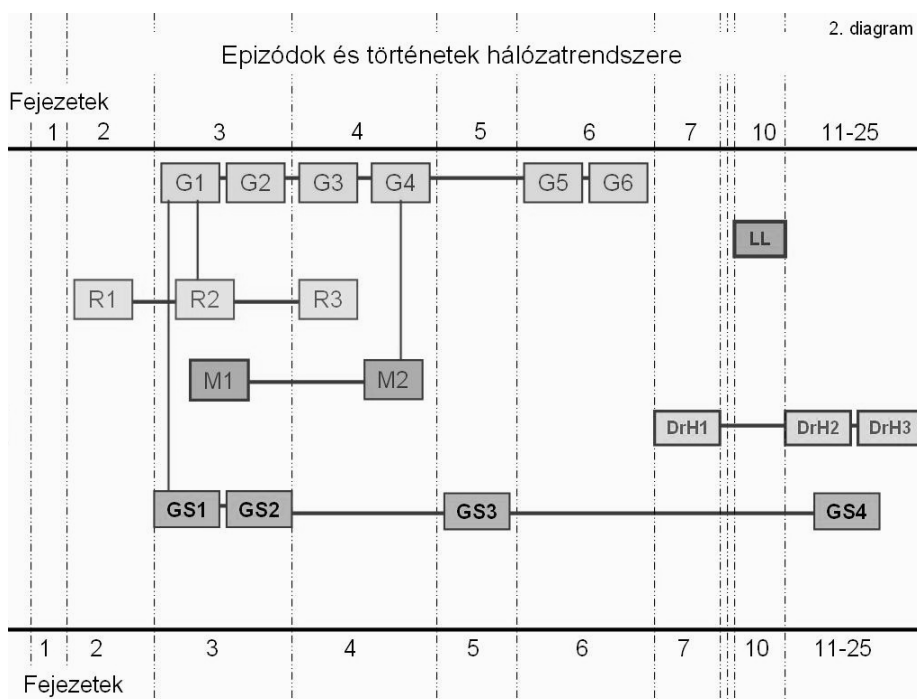
Mivel a mű szerkezetéből a legkevésbé sem adódik a narratív egységek világos elha-
tárolásának lehetősége, nem marad más választásunk, mint hogy az egyes epizódokat
„értelemszerűen” izoláljuk, azaz saját interpretáció során „kiszíveteljük”, ezt azonban
immár mind a fejezetek, mind a részek és szakaszok narratív egységként való figyelmen
kívül hagyásával tesszük. Ekkor találkozunk valójában avval a rendkívüli összetettsé-
g-

³³ Jól szemlélteti a jelenséget a *Fekete kolostor* II. (*Perigueux-i karantén*) fejezete.

³⁴ GENETTE, i. m., 71.

gel, amelyet Görömbei *megejtően rafinált összeszövöttségként*³⁵ jellemzett. Rendkívül nehéz ugyanis meghatározni, hogy mi alapján határoljuk el egymástól a narratív egységeket. Vegyük példaként Guillaume őrmester a recepcióban az egyik „gyűjtőpontként” meghatározott epizódját, amely a VI. fejezetben (annak ötödik, befejező szakaszában) található.³⁶

Az epizód alapján a *Fekete kolostor* egy nagyon fontos tendenciájára mutathatunk rá a 2. diagram segítségével. Ez az epizód nem Guillaume őrmester egyetlen epizódja, hanem ez az *utolsó epizódja*.

Az őrmesterhez összesen 6 epizód köthető. Az első (G1) a III. fejezetben található,³⁷ amelyben a narrátor bemutatja Guillaume őrmestert, annak az adminisztrátorral való ellentétét az újságolvasási botrány jelenetén keresztül. A második (G2) epizód ugyan csak a III. fejezetben található³⁸ – ebben még ugyanaznap éjjel az „alvajáró” Bistrán Demetert is sikerül megmenteni a fogdától az őrmester segítségével. A harmadik³⁹ (G3)

³⁵ GÖRÖMBEI, *i. m.*, 276–277.

³⁶ Fk. I, 153–155 (VI. *Karácsonyest Noirmoutierben*).

³⁷ Fk. I, 97–100 (III. *A szigetbörtön*).

³⁸ Fk. I, 103 (III. *A szigetbörtön*).

³⁹ Fk. I, 103 (IV. *A 6-os lakói*).

és negyedik⁴⁰ (G4) egység pedig egyaránt a IV. fejezetből való: míg az egyik előrevetíti Guillaume vesztét, addig a másik Müller bácsi megréfalásában szerepelteti az őrmestert. A VI. fejezetből származik az utolsó két epizód. Az elsőben⁴¹ (G5) Guillaume engedélyezi a narrátornak a karácsonyi bevásárlást, míg az utolsóban⁴² (G6) meghitt körülmények között búcsúzik el az elbeszélőtől, majd tudomást szerzünk az elveihez hű őrmester haláláról a fronton.

Azért illesztettük egymáshoz az epizódokat, hogy szemléltessük, azok külön-külön valóban Guillaume epizódjai, együtt azonban már megnevezhetők az őrmester *története*-ként, amely keresztülvág az említett fejezeteken (és részeken/szakaszokon), ezáltal össze is kötve azokat. A dolog azonban úgy áll – s itt már közelebb állunk a *Fekete kolostor* összesszövétségének problémájához –, hogy az őrmester epizódjai nem csupán az ő epizódjai. Az első epizód ugyanis éppúgy Retureckinek, a lengyel festőnek az epizódja (R2) (de akár Palvadoz polgármesteré) is, mint Guillaume őrmesteré, csakhogy Returecki *története* nem itt kezdődik, hanem a II. fejezetben⁴³ (R1), és a IV. fejezetben ér véget⁴⁴ (R3). Guillaume őrmester 4. epizódja (G4) (amely Müller bácsi megréfalásának történeteként is ismeretes) pedig ugyanúgy Müller bácsié is (M2), akinek *története* a III. fejezetben veszi kezdetét⁴⁵ (M1). Továbbá ahol ott van Guillaume őrmester, rendszerint Georges káplár is megjelenik, akinek *története* ugyan Guillaume őrmesterével párhuzamosan kezdődött (GS1), de nem ott ér véget, hiszen találkozunk vele a XVII. fejezetben is (GS4). Kitűnő példa még dr. Herzé, akit meglehetősen kurtán vezet be az elbeszélő a VII. fejezet elején (DrH1) („Néhány osztrák is került hozzánk a kontinensi fogolytáborok rendezésével kapcsolatosan. Egy gráci tanár: dr. Herz”),⁴⁶ hogy majd a recepcióban elhíresült vallomásával búcsúztassa⁴⁷ (DrH3) a XXIV. (*Koporsók vére*) fejezetben.

⁴⁰ Fk. I, 119–120 (IV. *A 6-os lakói*).

⁴¹ Fk. I, 146 (VI. *Karácsonyest Noirmoutierban*).

⁴² Fk. I, 153–155 (VI. *Karácsonyest Noirmoutierban*).

⁴³ „...a másik festő, Returecki, aki egész nap ült, rajzolgatott, vagy maga elé bámult, s közben nőttön-nőtt a haja, gesztenyeszínű szakálla, annyira, hogy az ember azt hitte, egyszerre csak szórözete hozzánöveszti a földhöz. Arcéle határozottan egyiptomi volt. A három művész között a legkevésbé kiforrott s a legfiatalabb is ő volt, de nagy szakálla miatt apjuknak látszott. [...] Returecki csak lengyelül tudott s németül pár szót, de azokat olyan lassan fűzte össze, hogy az eszmecsere óráig eltartott vele.” Fk. I, 68.

⁴⁴ „A mezei munkára jelentkezők csoportjában elvitték azután Retureckit, a lovagot és a lengyel házalót is, akinek helyét egyébként Noirmoutier-ban már sokkal ügyesebb német eladóügynökök foglalták el.” Fk. I, 127.

⁴⁵ „Sietve, élénk kézmozdulatokkal nagy, kopaszfejű, pápaszemes, zöld kötényes ember jön. Lehet ötven-ötvenöt éves, Müllernek hívják. Magyarul már csak alig beszél, mert negyven éve él Párizsban. Szakmája a női fehér cipő. – Monsieur – mondja, borotvált arcán széles mosolyra húzódó szájjal –, harminc éve tölem sok-sok fehér satin, vous savez selyem topánkó!... Párizsban!... Itt az egész udvar be lehetne fedni velük!... És ahogy két karját kitarja, már látjuk is a sok szép fehér cipőcskét. Olyan jólesik rájuk gondolni!... Mintha fehér galambok csapata szállt volna körénk.” Fk. I, 90.

⁴⁶ Fk. I, 162–163.

⁴⁷ „Dr. Herz fursán elmosolyodott. Ez a halovány, fáradt mosoly hirtelen rávilágított mindarra, ami e mögött a szegény ember mögött volt. Most vettem csak rajta észre a betegség pusztítását, kiütköző csontjait, szürkévé fakult arcbőrét. Arcát teljesen befedte a vörös szakáll, megrítkult haja alól fehéren izzott elő koponyája. Nyaka köré, a vizes rongyok felett, kék selyem női sálát csavart. Csak ez az egy színfolt maradt rajta, ami a csodálatos változásra emlékeztetett, amelyen ez a különös ember a fogságban átment. Dr. Herz mintha követte

A *Fekete kolostor* valamennyi szereplőjének példáján bemutatható volna e jelenség, tehát az, hogy egy epizód vagy epizódok sorozata végül történetté válik, mert ebben az értelemben mindenkinek és mindennek (még Lolónak, a foglyok kutyájának is [LL])⁴⁸ van története a *Fekete kolostorban*.

A továbbiakban azt érdemes vizsgálnunk, hogy maga a *történet* narratív egysége hogyan viszonyul az *epizód* narratív egységéhez, és egyúttal azt, hogy ez a reláció milyen viszonyban van a narrációval.

A *történet* és az *epizód* viszonya világos: az *epizód* narratív egysége, tehát része a *történetnek*. Az *epizód*ból vagy *epizódokból* konstruálódó *történetek* pedig narratív egységként viszonyulnak a *Fekete kolostor* egészéhez, azaz *epizódokként* zárulnak le a mű elbeszélte időtartamához képest a narrációban. De mi a narrátor helyzete a *történet* és az *epizód* viszonyában? Van-e *története* ebben az összefüggésben az elbeszélőnek, vagy csak *epizódjai* vannak?

A *Fekete kolostor* mindenkor adott *epizódja*⁴⁹ – minden más szereplőjén vagy témáján túl – egyúttal a narrátoré is, következésképpen a narrátor *története* minduntalan *folyamatban* van, mivel az *epizód* narratív egysége értelemszerűen az elbeszélés időtartamának síkján zajlik (amely lineáris idősíki),⁵⁰ ezért a narráció folyamata fűzi össze a mű valamennyi *epizódját történetté*, ezek a *történetek* azonban csak potenciális *történetek*, a befogadás során szabálytalanul zajlanak, voltaképpen epizódokként *fluktuálnak*⁵¹ a narrációban. Éppen emiatt minden szereplőnek lehet és van *története* a *Fekete kolostorban*, kivéve az elbeszélőt, akinek vonatkozásában – ebben az összefüggésben – maga a *Fekete kolostor* a saját történetének keletkezéséről szól.

Összefoglalva eddigi megfigyeléseinket: láttuk, hogy az *epizód* mint narratív egység – funkciója szerint – eltérő időarányú és -szerkezetű történeteket azonos időarányú szerkezetbe szinkronizál. Ezek az epizódok pedig a narráció folyamatában fluktuálnak. Ez a fluktuáció adja a *Fekete kolostor* idejének ritmusát, amely az elbeszélés időtartamának síkján a narrációban zajlik; egészen pontosan fogalmazva – mint azt később látni fogjuk – ez a folyamat maga az elbeszélés. A továbbiakban meg kell tehát vizsgálnunk, hogyan működik e fluktuáció narrációként.

volna tekintetemet, amely annyi étellel teli, ragyogó alakon át eljutott az előttem fekvő emberroncsig, közelebb intett magához, azután nem fájdalmas, hanem valami zavartalan, emberfeletti megindultsággal mondta: – Érzem már, hogy megint közeledik a láz. De most még mindent világosan látok. Tiszta fejjel teszek vallomást neked. Nyugodtan halok meg, mert rám az életben már csak rossz várhat. Ami boldogság érhetett, azt itt a fogságban kaptam meg... Annyi börtön van a világon, amiről az emberek nem tudnak, talán még azok sem, akik magukban hordozzák. Én a börtönömből ott szabadultam ki, ahol rátok a legkeservebb rabsorsot mérték. Hazudnék, s most nem akarok hazudni, ha nem mondanám meg neked, bármilyen szörnyűnek is tartod: soha oly boldog nem voltam, mint a fogságban...” Fk. II, 240.

⁴⁸ Fk. I, 209–219 (X. *Foglyok kutyája*).

⁴⁹ Valamennyi olyan epizódról szó van, amely narratív egységként elhatárolható a *Fekete kolostor* szövegében.

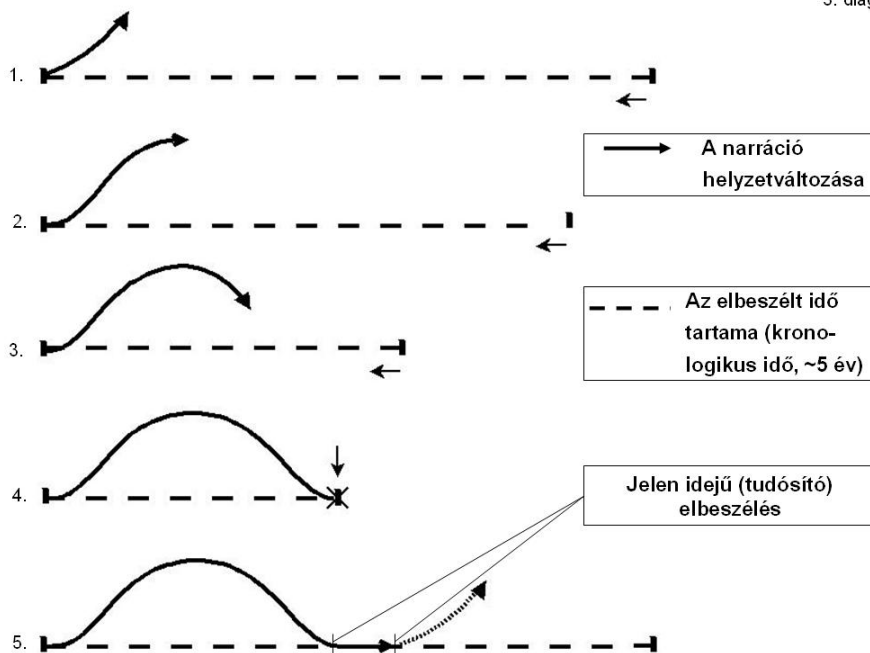
⁵⁰ „...amit önkéntelenül is így nevezünk, nem lehet más, csak az elolvasáshoz szükséges idő...” GENETTE, *i. m.*, 71.

⁵¹ Az *epizódfluktuációt* folyamatában epizódváltakozásként (is) érzékelhetjük, lényegében az *elbeszélte idő szabálytalan ingadozásáról, hullámozásáról* van szó.

Genette az *elbeszélt idő* és az *elbeszélés idejének* viszonyát feltáró elméleti alapvetéseinek egyfajta transzformációjába illesztve az *epizód* narratív egységének elképzelését, vizsgáljuk meg a narrációt a következőképpen: az *elbeszélés helyzetét* az *elbeszélt idő*-höz viszonyítjuk. Ennek alapján két elbeszélési pozíció adódhat: az első (1.) szerint a narráció az elbeszélt időn belül zajlik; a másodikban (2.) pedig a narráció az elbeszélt időn kívül zajlik. Az elbeszélői pozíciókat a *jelenet*hez, azon belül is a *jelen idejű tudósító elbeszélés*hez⁵² viszonyítva határozhatjuk meg.

Amikor a narráció belép az *elbeszélt idő*-be (*jelenet*-be lép), a jelen idejű elbeszéléssel kinyílik az *epizód* időstruktúrája, hiszen egyidejűvé válik az *elbeszélt idő* tartamával (azaz a *Fekete kolostor* kronologikus idejével). Amikor viszont a narráció kilép az *elbeszélt idő*-ből (a *jelenet*-ből), akkor új epizód válik ki (keletkezik) az *elbeszélt idő* tartamából, azaz a *Fekete kolostor* kronologikus idejéből. Kövessük nyomon ezt a folyamatot a 3. diagram ábráinak segítségével.

3. diagram

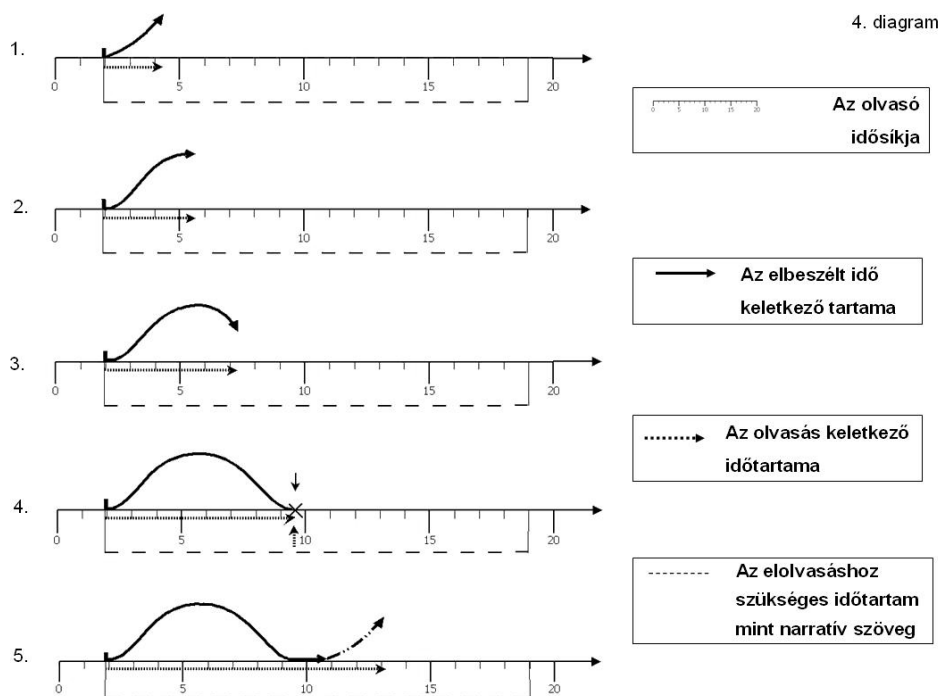
⁵² A *jelenet* e típusa a huszonöt fejezetből húszban kisebb-nagyobb intenzitással megtalálható: I. (Ø); II. (33–34; 69–71); III. (83–85; 90–92); IV. (107–108; 133–135); V. (139–140); VI. (146–149; 154–155); VII. (164–167); VIII. (171–173; 174–176; 178–180; 180–182); IX. (189–193; 202–208); X. (211; 214–215); XI. (250–252); XII. (254–255; 261); XIII. (7–9; 16–20); XIV. (Ø); XV. (41–43; 52–53); XVI. (57–61); XVII. (105–106); XVIII. (124); XIX. (133; 162–163); XX. (170); XXI. (Ø); XXII. (Ø); XXIII. (223; 225–226); XXIV. (243–244); XXV. (Ø).

Szaggatott, fekete vonallal jelöltük az elbeszélő idő tartamát, folytonos vonallal az elbeszélés helyzetváltását. Az 1. fázis ábráján azt láthatjuk, ahogy a narráció kilép az elbeszélő időből, a 2–3. fázis ábrái pedig azt szemléltetik, ahogy a *Fekete kolostor* elbeszélő időtartama az epizód elbeszélő időtartamává alakul, ezért az epizódokat akár *a mű elbeszélő időtartamának felgyűrődéseként* is érzékelhetjük. A 4. fázis ábrája az epizód lezárását szemlélteti, azt a pillanatot, amikor a narráció a mű elbeszélő időtartamának síkjára kerül; majd az 5. fázis ábráján látottak szerint kinyílik az epizód időszerkezete, mert egyidejűvé válik a mű elbeszélő idejének tartamával.

De mégis: hol és mikor zajlik az *epizódfluktuáció*?

Korábban azt mondtuk: az *epizód* narratív egysége értelemszerűen az *elbeszélés időtartamának síkján* zajlik (amely lineáris idősíkként), ezért az elbeszélés folyamata fűzi össze a mű valamennyi *epizódját történetté, történetekké*; az *elbeszélés időtartamának síkján* kell tehát megvizsgálnunk az *epizódfluktuációt*.

Az *elbeszélés időtartamáról* Genette azt a megállapítást teszi, hogy „amit önkéntelenül is így nevezünk, nem lehet más, csak az elolvasáshoz szükséges idő.”⁵³ Helyezzük tehát az elbeszélést mint *epizódfluktuációt* az olvasás folyamatába a 4. diagram ábráinak segítségével.

⁵³ GENETTE, *i. m.*, 71.

A beosztott, számozott egyenessel az *olvasó idősíkját*, folytonos vonallal az *elbeszélt időt*, pontvonallal az *olvasás keletkező időtartamát*, szaggatott vonallal pedig az *elolvasáshoz szükséges időtartamot mint narratív szöveget* jelöltük. Az első három fázis ábráin látható, ahogy az *elbeszélt idő mintegy elgörbül, megnyúlik* az elbeszélés folyamatában az *olvasó mindenkori idősíkján fejlődő*, pontvonallal jelölt *olvasási időhöz képest*. A 4. fázisban az elbeszélt idő ráhajlik a jelenetben az olvasás idejének síkjára. De nem csupán ez a két idősíki egyesül: az 5. fázisban már egyértelmű, hogy a *jelenetben* mind az *elbeszélt idő*, mind az *olvasás ideje*, mind pedig az *olvasó ideje* egyé lesz. Ebben a fázisban az elbeszélés *magát az időt* beszéli el, így az *olvasó idejét* is. A *Fekete kolostor* elbeszélt ideje a jeleneteken keresztül minduntalan beleszővődik olvasójának életidejébe: a mű elolvasása maga is epizóddá lesz a mindenkori olvasó életében.

Az epizódok létrehozásában hangsúlyos szerepe van a befogadásnak: *az epizód ezért relatív időarány*, amelynek funkciója nem statikusan, hanem az elbeszélés folyamán *dinamikusan* nyilvánul meg. Ebben az értelemben tehát a *Fekete kolostor* időszerkezete *nem „van”*, hanem mindig egyszerien, megismételhetetlenül *történik meg*. Egyszerien és megismételhetetlenül, mert a műalkotás ideje a befogadás idején keresztül összeszővődik az olvasó élettörténetével. Ez a jelenség szolgálhat magyarázatul arra az általános olvasói tapasztalatra, hogy egy-egy olvasmány miért hatja át, határozhatja meg egy-egy életszakaszunkat, illetve arra is, hogy maga az irodalmi műalkotás időbelisége miért elválaszthatatlan a befogadás aktuális idejének egyedi körülményeitől: egy irodalmi művet *mindig* – kizárólag – *mint olvasmányélményt*, mint önnön létünkbe ágyazott időbeliséget idézhetünk fel.

Miután – úgy véljük – választ találtunk a kérdésre, hogy miért áll ellen oly következetesen Kuncz Aladár műve bármiféle rendszerező igényű olvasatnak, vajon megkísérelhetjük-e feloldani a szöveg *fikcionális–referenciális* elemeinek feszültségéből következő dilemmára korábban alkalmazott zárójelet: vajon regény vagy dokumentum-e a *Fekete kolostor*?

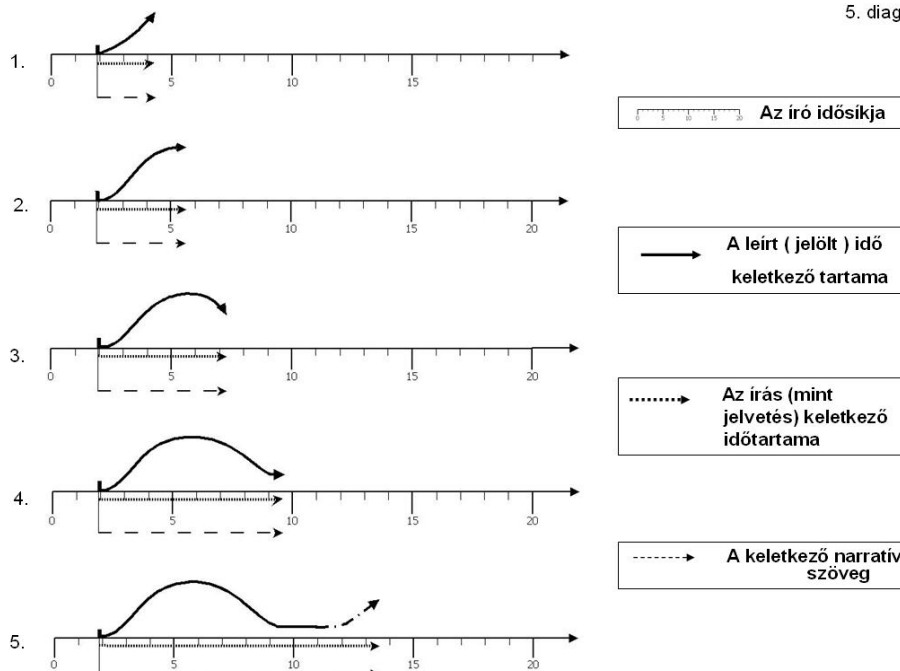
Egy irodalmi mű *narratív szövegként* történő vizsgálata során két megközelítés adódhat: megvizsgálhatjuk a szöveget a befogadásának folyamatában, mint tettük azt az eddigiekben, de megközelíthetjük a keletkezése felől is, magának az alkotásnak az időbeliségében. Vajon alkalmazható-e a befogadás folyamatára felállított narrációmodell a szöveg keletkezésének, azaz *íróadásának időbeliségében*?

Alapvető különbségként kell előzetesen megállapítanunk: míg a *befogadás-modellben* a narratív szöveg *adott*, addig a *keletkezés-modellben* a narratív szöveg *adódik*. Ennek figyelembevételével ismét egy diagram (5.) ábráinak segítségével tehetjük átláthatóbbá – ez esetben – a narratív szöveg keletkezésére vonatkozó elgondolásunkat.

A beosztott egyenessel most az *író idősíkját*, folytonos vonallal a *leírt időt*, azaz a *jelölt idő keletkező tartamát*, pontvonallal az *írás (mint jelvetés) keletkező időtartamát*, szaggatott vonallal pedig a *keletkező narratív szöveget* jelöltük.

Világosan látható, hogy a narratív szöveg keletkezésének modellje folyamatában analóg a befogadásának modelljével, azonban itt az *elbeszélés* helyébe – értelemszerűen – a *jelvetés*, az *írás* alapművelete kerül.

5. diagram

Az első három fázis ábrái mutatják, ahogy a *leírt* (jelölt) idő elgörbül, megnyúlik az írás folyamatában az *író idősíkján* fejlődő, pontvonallal jelölt *írás* (mint jelvetés) idejéhez képest, a 4. fázisban pedig a *leírt* (jelölt) idő ráhajlik az *írás* (mint jelvetés) keletkező időtartamának síkjára. Az 5. fázisban a *leírt* (jelölt) idő síkja a (befogadás-modell alapján értelmezett) *jelenet* idejében megközelíti az *író*nak és az *írás* (mint jelvetés) keletkező időtartamának az *idősíkját*, ám nem egyesül vele.

Miért nem válik eggyé mindhárom (1. *leírt* [jelölt]; 2. az *írás* mint jelvetés; 3. az *író*) idősíkj a befogadás-modellnek megfeleltethetően?

A válasz a *jelenet* narratív lendületi kategóriájához való eltérő befogadói, illetve alkotói viszonyban rejlik. A narratív szöveg befogadás-modelljének 5. fázisában bemutatott *jelenet*ben az *elbeszélés* azért magát az időt beszéli el (így az olvasó idejét is), mert az idő (az *elbeszél*t idő és az *elbeszél*és ideje) szöveggként már rendelkezésre áll: az olvasó a befogadás során benne van a műalkotás időbeliségében, a *keletkezés* modelljében viszont az *írás* mindvégig a *leírt* (jelölt) időtartamot és az *írás* (mint jelvetés) időtartamát írja (illetve írja meg), az *író idejét* pedig szöveggként jelöli. Azaz a *leírt* (jelölt) idő – folytonos vonallal – és az *írás* (mint jelvetés) – pontvonallal jelölt – keletkező időtartama szöveggként keletkezik; a keletkező szöveg az *író idejének* a nyoma. A narratív szöveg keletkezésében az *író az idejét adja a művének*; és kénytelen adni, hiszen létében (*időben*) előzi meg a szöveget.

Fölmerül tehát a kérdés: értelmezhető-e egyáltalán a narratív szöveg keletkezésében a *jelenet* narratív lendületi kategóriája, s ha igen, beilleszthető-e a *keletkezés-modell*be?

A *Fekete kolostor* (mint narratív szöveg) keletkezésének *nincs jelenete*, illetve a szövegben felfedhető *jelenete nem* csak a *Fekete kolostor jelenete*.

Hogy beláthassuk az *idő* és a *jelvetés* elemi szintű összefüggését az *írás alapművelésében*, vizsgáljuk meg a *Fekete kolostor* egy bizonyos szöveghelyét.

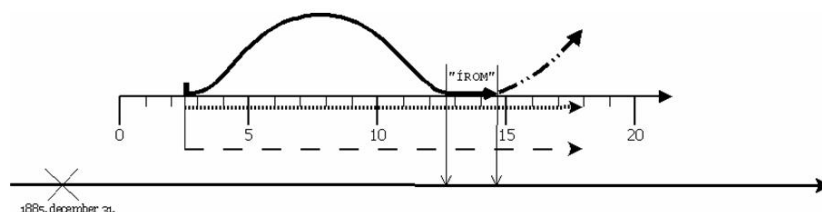
A következő részletet a mű XVIII., *A kulisszák mögül* című fejezetéből idézzük, amelynek 2. részében dr. Herz rejtélyes eredetű, természetesnek ható nőiségét elemzi a narrátor, és Bergson nyomán egy sajátos zsenielméletet épít fel: „Lassanként ez a gondolat rögeszmémé vált. Hiszen, bizonyára olyan fogoly rögeszme is volt s nem is azért *írom itt le*, hogy valami felfedezés igényével lépjek fel, hanem csak éppen fel akarom vázolni egy gondolat útját, amely minden tudományos eszköz nélkül, a fogsági teljes elzárkózottságban is ki tudott épülni s megdönthetetlen bizonyosságnak látszott.”⁵⁴

„...írom itt le...”: vajon nem kézenfekvő-e a kérdés, hogy mikor is zajlik ez az „írom”, s hol is van ez az „itt”?

Az „...írom itt le...” a *Fekete kolostor* (mint narratív szöveg) írásaktusának idejét és helyét jelöli.

Az „írom” jelölőre tekinthetünk mint a *Fekete kolostor* (mint narratív szöveg) keletkezésének jelenetére (lásd a 6. diagram 1. ábráját),⁵⁵ amelyben az *írás (mint jelvetés)* időtartama, az *írt (jelölt) idő* tartama és az *író ideje* egybeesik az írás cselekvésében, így mindhárom idő egyszerre fejeződik ki, mintegy keletkezik.⁵⁶ Az író – maga is az alkotás instrumentumává változva – az „írom” jelölésével *időként* íródik a narratív szövegbe.

6.1 diagram

⁵⁴ Fk. II, 124 (XVIII. *A kulisszák mögül*). Kiemelés tőlem – K. P. J.

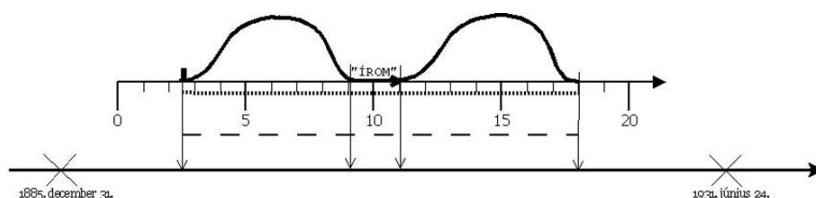
⁵⁵ A 6. diagram mindkét ábrájának jelmagyarázata a 4–5. diagramok jelmagyarázatának megfelelő. Az egyeneseken jelölt két dátum Kuncz Aladár életidejét határozza (Arad, 1885. december 31. – Budapest, 1931. június 24.).

⁵⁶ Az „írom” jelölő időbelisége referencia, hiszen saját időbeliségének mértéke (síkbeli kiterjedésében: rajzolatában) és jelölője is egyben; az „írom” saját keletkezésének a történetét jelöli: önmaga nyoma, és keletkezésében ugyanazt a mindenkoros idősíkot fejezi ki (hozza létre), amelyen a *Fekete kolostor* olvasható: ezt szemlélteti a 6. diagram 1. ábrája. Az, hogy „írom”, minden lejegyzett írásjelbe (implicite) beleíródik anélkül, hogy maga az írásjel (explicite) jelölhetné az írás aktusát.

Ez a *jelenet* azonban *nem* (csak) a *Fekete kolostor* (mint narratív szöveg) keletkezésének a *jelenete*, hanem a *Fekete kolostor* keletkezéstörténetének a *jelenete* is: a *Fekete kolostor* jelenetként tartalmazza önnön keletkezéstörténetének egy epizódját.

Ennek az egyszerű magyarázata az, hogy a *Fekete kolostor* szövegének lejegyzése, megírása (illetve annak időtartama) narratív egysége, tehát része a mű keletkezéstörténetének. Így kapcsolódik bele a *Fekete kolostor* idejébe a biográfiai szerző ideje, hiszen a *Fekete kolostor* keletkezéstörténete Kuncz Aladár élettörténetének, életrajzának a része. Mint azt a 6. diagram 2. ábrája mutatja: a *Fekete kolostor* szövegének lejegyzését, tehát a mű befejezését követően a narratív szöveg megírásához szükséges időtartam epizódsként tagolódik Kuncz Aladár élettörténetébe.

6.2 diagram

Ezzel magyarázható az a korábban már tárgyalt módszertani jelenség, amely a recepció egészét meghatározza, hogy *miért* is *szövéődik* össze minduntalan a mű interpretációja a mű irodalomtörténet-írás által konstruált keletkezéstörténetével vagy magának a szerzőnek nem a mű szövegéből származtatott élettörténeti töredékeivel: a barátok visszaemlékezéseivel és egyéb, Kuncz Aladár személyéhez köthető dokumentumok (levelek, cikkek, tudományos publikációk) szövegével.

Nyilvánvalóan azért *szövéődik* össze, mert már eredendően, magában a *Fekete kolostor*-ban, a mű szövegének keletkezésében elkezdene *összeszövéődni*: a mű keletkezéstörténete már az írásának a folyamatában elkezdődik.

Foglaljuk össze a *Fekete kolostor* (mint narratív szöveg) befogadására és keletkezésére felállított modellekből levonható tanulságokat, rávilágítva egyúttal a szöveg e két aspektusának összefüggéseire.

Láttuk, hogy az auktoritás *időként* keletkezik a szövegben, a mű mint elbeszélő szöveg ezért egyedi időkonstrukció. A 3. diagramban bemutatott *epizódfluktuáció* nem csupán a mű befogadásának a módusza, hanem a keletkezésének, vagyis az írásának is. Az írás aktusában az *író idősíkjából* bomlanak ki a *leírt* (jelölt) *idő* és az *írás mint jelvetés* idősíkjai, ez a kibomlás a narratív szöveg keletkezés-modelljében az *epizódfluktuáció*, amely szövegként hagy nyomot. Az írás tehát három időarány szöveggé történő manifestációja.

Az írás aktusa két (1. *leírt* [jelölt] *idő*; 2. az *írás mint jelvetés*) idősíki egyszeri és egyedi összeszövéődésének feszültségét teremti meg a narratív szöveg keletkezésében az

író idősíkjából, amely feszültség az elbeszélt idő és az elbeszélés idejének feszültségeként mindenkor egyedi és egyszeri módon oldódik a befogadás (epizódfluktuáció) folyamatában olvasmányélménnyé.

De a felállított modellek segítségével vajon megválaszolható-e a korábban fölített kérdés: regény vagy dokumentum a *Fekete kolostor*?

A mű mint narratív szöveg az írói időből szövődik össze az írásban, majd epizódokként fluktuálódik történeté a mindenkori befogadásában. Tehát a modellek figyelembevételével másként kell föltenni a kérdést, pontosabban több kérdést is fel kell tenni.

A narratív szöveg keletkezésében hogyan válhatnak szét egymástól a fiktív és a dokumentum jellegű elemek és jelenségek; szétválhatnak-e egyáltalán: létezik-e *referenciális–fikcionális* oppozíció az írás aktusában?

A narratív szöveg aktuális olvasatában történeté alakuló *Fekete kolostorban* mely jelenségek szervezik regénnyé, mely jelenségek dokumentummá a művet? Ha a *Fekete kolostor* műfajisága részben a befogadása során, mintegy a művel együtt, annak egyedi történetében keletkezik, legitim-e egyáltalán a műfajának objektiválására irányuló kérdésföltevés?

Ezeket a fontos kérdéseket, amelyek a *fikcionális–referenciális* oppozíció és a felállított modellek közötti feszültségből erednek, immár egy következő tanulmányban kell majd megválaszolnunk.